

Šis romāns pieder pie tā veida literatūras, kura kopš PSRS sabrukuma, šķiet, bija pilnībā zudusi. Mums bija ārkārtīgi daudz brīnišķīgu divkultūru rakstnieku, kuri pārstāvēja kādu no impērijā dzīvojošajām tautībām, taču rakstīja krievu valodā. Fazils Iskanders, Jurijs Ritheu, Anatolijs Kims, Olžass Suleimenovs, Čingizs Aitmatovs... Šīs skolas tradīcijas – dziļa nacionālā materiāla pārzināšana, mīlestība pret savu tautu, cieņpilna attieksme pret citu tautību cilvēkiem, delikāta pieskaršanās folklorai. Šķita, ka tam nebūs turpinājuma, tas ir nogrimis kontinents. Taču nāca rets un priecīgs notikums – parādījās jauna prozaiķe, jauna tatāru tautības sieviete Guzela Jahina, kura viegli ieņēma savu vietu līdzās šiem meistariem.

Romāns “Zuleiha atver acis” ir lieliska debija. Tam piemīt galvenā īpašība, kas raksturo īstu literatūru, – tas trāpa tieši sirdī. No stāsta par galvenās varones – tatāru zemnieces – likteni budžu izsūtīšanas laikā dveš tāds patiesīgums, neviltots īstums un valdzinājums, kas pēdējo gadu desmitu laikā milzīgajā mūsdienu prozas plūsmā nemaz nav tik bieži sastopams.

Ludmila Uļicka

Гузель Яхина

**ЗУЛЕЙХА
ОТКРЫВАЕТ
ГЛАЗА**

Guzela Jahina

ZULEHA
ATVER
ACIS

No krievu valodas tulkojusi **Gunita Mežule**

821.512.145-31
Ja 210

Гузель Яхина
ЗУЛЕЙХА ОТКРЫВАЕТ ГЛАЗА

Copyright © Гузель Яхина, 2017
Vākam izmantoti attēli © SSilver/depositphotos.com;
© lexan76/depositphotos.com

Natālijas Kugajevskas vāka dizains

Guzela Jahina
ZULEIHA ATVER ACIS

Apgāda Zvaigzne ABC vadītāja VIJA KILBLOKA
Projekta vadītāja *Una Orinska*
Redaktore *Elīna Vēja*
Korektores *Jana Boikova, Diāna Graudiņa*
Mākslinieciskā redaktore *Inguna Kļava Švanka*

Apgāds Zvaigzne ABC, SIA, K. Valdemāra ielā 6, Rīgā, LV-1010.
Red. nr. T-772.
Jelgavas tipogrāfija

Šis ir ar autortiesībām aizsargāts darbs. Darba reproducēšana vai jebkāda cita neatļauta izmantošana ir autortiesību pārkāpums. Par autortiesību pārkāpšanu ir paredzēta atbildība Krimināllikuma 148. pantā. Saskaņā ar Autortiesību likuma 69.¹ pantu persona ir arī mantiski atbildīga par visiem zaudējumiem un morālo kaitējumu, kuru tā radījusi ar autortiesību pārkāpšanu.

© Tulkojums latviešu valodā, Gunita Mežule, 2023
© Mākslinieciskais noformējums, literārā apdare, izdevums latviešu valodā,
Apgāds Zvaigzne ABC, 2023
ISBN 978-9934-31-453-7

SATURS

Pirmā daļa. **SLAPJĀ VISTA**

Viena diena	9
Klauvējiens pie loga.....	36
Tikšanās	55

Otrā daļa. **UZ KURIENI?**

Ceļā.....	77
Kafija	92
Kazaņa.....	111
Uz pieprasījumu.....	129
Bēgšana	151
Liellaiva.....	171

Trešā daļa. **DZĪVOT**

Trīsdesmit	195
Dzemdības.....	209
Pirmā ziema.....	228
Ciemats	263
Labs cilvēks.....	295
Putnu karalis.....	317
Četri eņģeļi.....	331
Melnā telts	351

Ceturtā daļa. ATGRIEŠANĀS

Karš.....	373
Juzufs un Zuleiha.....	389

Izmantoto tatāru vārdu un izteicienu vārdnīca	414
--	-----

Pirmā daļa

SLAPJĀ VISTA

Viena diena

Zuleiha atver acis. Ir tumšs kā pagrabā. Aiz plānā aizkara miegaini nopūšas zosis. Mēnesi vecais kumelēns čāpstina lūpas, meklējot mammas pupu. Aiz loga turpat pie pagalvja dobji elš janvāra putenis. Tomēr vējš pa spraugām nepūš – paldies Murtazam, aizdrīvējis logus vēl pirms sala iestāšanās. Murtaza ir krietns saimnieks. Un labs vīrs. Viņš sulīgi un skaļi krāc vīriešu pusē. Guli ciešā miegā, pirms rītausmas tas ir visdziļākais.

Ir laiks. Visuvarenais Allāh, ļauj piepildīt nodomāto – lai neviens nepamostos.

Zuleiha nedzirdami nolaiž uz grīdas vienu baso pēdu, otru, atbalstās pret krāsni un pieceļas. Nakts laikā krāsns ir atdzisusi, siltums pazudis, aukstā grīda apsvilina kājas. Apauties nedrīkst – bez skaņas voiloka zābakos iziet neizdosies, kāds grīdas dēlis noteikti iečīkstēsies. Tas nekas, Zuleiha pacietīsies. Pieturēdamās pie krāsns nelīdzenā sāna, taustās uz izeju no sieviešu puses. Te ir šauri un saspiesti, taču viņa zina katru stūrīti, katru izcilni – pusi mūža augām dienām šaudās šurpu turpu kā svārsts: no katla uz vīriešu pusi ar pilnām un karstām pialām, no vīriešu puses atpakaļ ar tukšām un aukstām.

Cik gadu viņa jau ir precējusies? Piecpadsmīt no saviem trīsdesmit? Tā pat būs vairāk nekā puse mūža. Vajadzēs pajautāt Murtazam, kad viņš būs labā omā, – lai saskaita.

Tikai neaizķerties aiz paklāja. Neatsist baso kāju pret kalto lādi labajā pusē pie sienas. Pārkāpt pāri čīkstošajam grīdas dēlim pie

krāsns izliekuma. Bez skaņas izspraukties cauri katūna aizkaram, *čaršau*, kas nodala mājas sieviešu pusi no vīriešu puses... Nu jau durvis vairs nav tālu.

Murtazas krākšana nāk aizvien tuvāk. Guli, Allāha dēļ, guli. Sievai nav jāslēpjas no vīra, bet ko lai dara – nākas.

Tagad galvenais ir nepamodināt dzīvniekus. Parasti viņi guļ ziemas kūtī, taču lielā aukstumā Murtaza liek iemitināt jaunuļus un putnus mājā. Zosis nekustas, bet kumelēns piesit kāju, sapurina galvu – pamodies, velnēns. Būs labs zirgs, manīgs. Viņa pastiepj roku cauri aizkaram, pieskardamās samtainajam purnam: nomierinies, savējie. Kumelš pateicīgi baksta ar purnu plaukstā – pazinis. Zuleiha noslauka slapjos pirkstus gar apakškreklu un vieglītēm pagrūž durvis ar plecu. Stingras, uz ziemu apsistas ar viloku, tās grūti padodas, pa spraugu iekšā ielido dzeldīgi auksts mākonis. Sper soli, pārkāpdama pāri augstajam sliekšnim, – tā tik vēl trūka, lai viņa uzkāptu uz tā tieši tagad un iztraucētu ļaunos garus, tpu, tpu! – un nonāk priekšnamā. Aizver durvis, atbalstās pret tām ar muguru.

Paldies Allāham, daļa no ceļa ir pievārēta.

Priekšnamā ir tikpat auksti kā ārā – āda kņud, kreklis nesilda. Ledaina gaisa strūklas cauri grīdas spraugām saldē kailās kājas. Taču tas nav nekas briesmīgs. Briesmīgais slēpjas aiz pretējām durvīm.

Ubirli karčik – Ragana. Tā Zuleiha viņu klusībā sauc. Lai slavēts Allāhs, ka vīramāte nedzīvo vienā istabā ar viņiem. Murtazas māja ir plaša, ar divām istabām, kuras savieno priekšnams. Dienā, kad četrdesmit piecus gadus vecais Murtaza pārveda mājā piecpadsmitgadīgo Zuleihu, Ragana ar mocekles sejas izteiksmi pati pārnesa savas daudzās lādes, saiņus un traukus uz viesiem domāto istabu un ievācās tajā. “Neaiztiec!” viņa bargi uzsauca dēlam, kad tas mēģināja palīdzēt ar pārvākšanos. Un nesarunājās ar viņu divus mēnešus. Tajā pašā gadā viņa sāka strauji un bezcerīgi zaudēt redzi, bet vēl pēc kāda laika – arī dzirdi. Pēc

pāris gadiem bija akla un kurla kā akmens. Toties tagad runāja tik daudz, ka ne apturēt.

Neviens nezināja, cik viņai patiesībā ir gadu. Viņa apgalvoja, ka simts. Murtaza nesen nosēdās skaitīt, ilgi sēdēja un paziņoja: mātei taisnība, viņai tiešām ir ap simts gadiem. Viņš bija vēlins bērns, bet tagad arī pats kļuvis par vecu vīru.

Ragana parasti mostas agrāk par visiem un iznes priekšnamā savu rūpīgi glabāto dārgumu – izsmalcinātu pienbalta porcelāna naktspodu ar maigi zilām rudzupuķēm uz sāniem un neparasti izrakstītu vāku (Murtaza to reiz bija atvedis dāvanā no Kazanā). Zuleihai ir jāskrien pēc vīramātes pirmā sauciena, jāiztukšo un uzmanīgi jānomazgā dārgais trauks – pirms visiem darbiem, vēl pirms iekurt krāsni, iejaut mīklu un izvest govi ganāmpulkā. Labi nebūs, ja viņa nogulēs šo rīta jundu. Piecpadsmī gadu laikā Zuleiha bija to nogulējusi divreiz – un aizliegusi sev atminēties to, kas notika pēc tam.

Aiz durvīm pagaidām valda klusums. Nu taču, Zuleiha, slapjā vista, pasteidzies. Par slapjo vistu – *žebegjan tavik* – viņu pirmoreiz nosauca Ragana. Zuleiha ij nemanīja, kad pēc kāda laika arī pati sāka sevi tā dēvēt.

Viņa zogas dziļāk priekšnamā, pie kāpnēm, kas ved uz bēniņiem. Satausta gludi noēvelētās margas. Pakāpieni ir stāvi, sasalušie dēļi tikko dzirdami iečikstas. No augšas atplūst vēsa koka, ilgi gulējušu putekļu, sausu zālišu un tikko sajūtama sālītas zoss gaļas smarža. Zuleiha kāpj augšup – putenis te kļūst skaļāks, vējš sitas pret jumtu un gaudo stūros.

Bēniņos nolemj līst četrpāpus – ejot dēļi čikstēs aizmigušajam Murtazam tieši virs galvas. Bet lišus viņa aizlavīsies, Zuleiha necik nesver, Murtaza paceļ viņu ar vienu roku kā aunu. Viņa pievelk naktskreklu pie krūtīm, lai tas nenosmērētos putekļos, sagriež grīstē, satver galu zobos un taustoties virzās uz priekšu starp kastēm, groziem, koka instrumentiem, uzmanīgi pārlien pāri šķērssiņām. Ar pieri pieskaras sienai. Beidzot.

Paslejas, palūkojas laukā pa mazo bēniņu lodziņu. Tumšpelējā pirmsausmas miglā tik tikko var saskatīt sniegā ieputinātās dzimtās Julbašas mājas. Murtaza reiz skaitīja – sanāca vairāk par simts sētām. Liels ciems, nav vārdam vietas. Lauku ceļš, viegli izlocīdamies, kā upe aizplūst aiz apvāršņa. Šur un tur māju logos jau iedegas gaisma. Ātrāk, Zuleiha.

Viņa pieceļas un pastiepjas augšup. Plaukstā iegulst kaut kas smags, gluds, klāts ar sīkām pumpiņām – sālīta zoss. Kuņģis uzreiz saraujas, prasīgi ierūcas. Nē, zosi ņemt nedrīkst. Nolaiž liemeni lejā, meklē tālāk. Redz, kur ir! Pa kreisi no bēniņu loga karājas lielas un smagas, salā sastingušas loksnes, no kurām nāk tik tikko sajūtams augļu aromāts. Ābolu pastila. Rūpīgi izvārīta krāsni, izrullēta uz platiem dēļiem, uzmanīgi izžāvēta uz jumta, uzsūkusi karsto augusta sauli un vēsos septembra vējus. Var nokost pa mazam gabaliņam un ilgi, ilgi sūkāt, viļājot raupjo, skābeno piciņu pa aukslējām, bet var arī piebāzt muti un košlāt, košlāt sīksto masu, iesplāujot saujā paretam patrāpījušās sēkliņas... Mutē uzreiz saplūst siekalas.

Zuleiha norauj no virves dažas loksnes, cieši tās saloka un pabāž padusē. Ar plaukstu pārvelk pāri atlikušajām – daudz, vēl ļoti daudz ir atlicis. Murtaza neko nepamanīs.

Un tagad – atpakaļ.

Viņa nometas ceļos un rāpo uz kāpņu pusi. Pastilas sainītis traucē kustēties ātri. Nu īsta slapjā vista – neiedomājās paņemt līdzī kaut kādu tarbiņu. Pa kāpnēm kāpj lēnītēm: kājas nejūt – nosalušas, nākas likt notirpušās pēdas sāniski. Kad viņa ir nonākusi pie pēdējā pakāpiena, durvis Raganas pusē skaļi atveras, un melnajā ailā parādās gaišs, tik tikko saskatāms stāvs. Pa grīdu uzsit smaga boze.

– Te kāds ir? – Ragana zemā vīrieša balsi noprasa tumsai.

Zuleiha stingst. Sirds salecas, kuņģis sažņaudzas ledainā pikā. Nepaguva... Pastila padusē kūst, kļūst mīkstāka.

Ragana pasper soli uz priekšu. Piecpadsmit akluma gadu laikā viņa ir apguvusi māju no galvas – pārvietojas tajā pārliedzinoši, brīvi.

Zuleiha strauji pakāpjas pāris pakāpienu augstāk, ar elkoni vēl ciešāk piespiežot sev klāt mīksto pastilu.

Veča pagriež zodu uz vienu pusi, uz otru. Neko nedzird un neredz – toties sajūt, vecā pestelotāja. Nu visīstākā Ragana. Boze dimd skaļi – aizvien tuvāk un tuvāk. Ek, pamodinās Murtazu...

Zuleiha uzspurdz vēl dažus pakāpienus augstāk, pieplok pie margām, aplaiza apkaltušās lūpas.

Baltais siluets apstājas pie kāpņu apakšas. Var dzirdēt, kā veča osta gaisu, skaļi ievilkdama to nāsīs. Zuleiha piespiež plaukstas pie sejas – kā tad, smaržo pēc zoss gaļas un āboliem. Piepeši Ragana izdara veiklu izklupieni uz priekšu un atvēzējusies sit ar bozi pa pakāpieniem, kā cērtot tos ar zobenu uz pusēm. Bozes gals nošvīkst kaut kur pavisam tuvu un skaļi ietriecas pakāpienā puspirksta attālumā no Zuleihas basās pēdas. Ķermenis kļūst vārgs, izplūst pa pakāpieniem kā mikla. Ja vecā pestelotāja sitīs vēlreiz... Ragana murmina kaut ko nesaprotamu, pievelk sev klāt nūju. Tumsā dobji iešķindas naktspods.

– Zuleiha! – Ragana skaņi klieudz uz to pusi, kur atrodas dēla istaba.

Tā parasti sākas rīts mājā.

Zuleihas rikle ir izkaltusi, viņa norij biezu siekalu kamolu. Vai tiešām izdevās? Uzmanīgi likdama pēdas, nokāpj lejā pa kāpnēm. Nogaida pāris mirkļu.

– Zuleiha-a-a!

Tagad gan ir laiks. Trešo reizi atkārtot vīramātei nepatīk. Zuleiha pielec klāt Raganai. – Skrienu, skrienu, māt! – un izņem viņai no rokām smago podu, kas klāts ar siltiem, lipīgiem garaiņiem, tāpat kā katru dienu.

– Tad nu reiz uzradies gan, slapjā vista, – vīramāte burkšķ.
– Gulēt vien zina, sliņķe...

Murtaza droši vien ir pamodies no trokšņa, var iznākt priekšnamā. Zuleiha iespiež padusē pastilu (kaut nu ārā nepazaudētu!), ar kājām satausta uz grīdas nomestus velteņus un izmetas laukā. Putenis triecas krūtīs, sažņaudz spēcīgā dūrē, cenšoties nogāzt

no kājām. Krekls piepūšas kā zvans. Lievenis nakts laikā ir pārvērties kupenā – Zuleiha nokāpj lejā, ar kājām tik tikko sataustīdama pakāpienus. Iegrimstot gandrīz līdz ceļiem, brien līdz mazmājiņai. Cīnās ar durvīm, atverot tās pretvējā. Iešļāc poda saturu apledojušajā caurumā. Kad atgriežas mājā, Raganas vairs nav – iegājusi savā istabā.

Uz sliekšņa sagaida miegainais Murtaza, rokā viņam ir petrolejas lampa. Kuplās uzacis sarauktas, krunkas miegā nogulētajos vaigos ir dziļas, gluži kā izgrieztas ar nazi.

– Galīgi jukusi esi, sieviete? Putenī pavisam plika!

– Es tikai iznesu mammas naktspodu – un atpakaļ...

– Atkal gribi pusi ziemas slima nogulēt? Un uzvelt visas mājas rūpes man?

– Ko tu, Murtaza! Es nemaz neesmu nosalusi. Skaties! – Zuleiha pastiepj uz priekšu koši sarkanās plaukstas, cieši piespiezdama elkoņus pie jostasvietas – padusē spīlējas pastila. Vai to nevar redzēt zem krekla? Audums ir izmircis sniegā un līp pie auguma.

Bet Murtaza dusmojas, uz viņu nemaz neskatās. Nospļaujas sānis, ar izplestu plaukstu noglauž noskūto galvu, izbrauc cauri izspūrušajai bārdai.

– Dod ēst! Kad būsi iztīrījusi pagalmu, taisies. Brauksim pēc malkas.

Zuleiha pamāj, zemu nodurot galvu, un nozūd aiz aizkara.

Izdevās! Viņai izdevās! Ak tu Zuleiha, ak tu slapjā vista! Te ir viņas guvums: divas samīcītas, saspaidītas, salīpušas lupatiņas ar gardu pastilu. Vai šodien izdosies aiznest? Un kur šo bagātību paslēpt? Mājās atstāt nedrīkst: viņu prombūtnē Ragana rakņājas pa mantām. Nāksies staipīt sev līdzī. Skaidrs, ka bīstami. Taču šodien izskatās, ka Allāhs ir viņas pusē – gan paveiksies.

Zuleiha cieši ietīsta pastilu garā lupatā un aptin ap vidu. Virsū uzvelk apakškreklus, kulmekus un platās bikses. Sāpin bizes, apmet ap galvu lakatu.

Blīvā krēsla aiz loga guļvietas pagalvī kļūst retāka, to atšķaida drūmā ziemas rīta vārgā gaismiņa. Zuleiha atvelk aizkarus – tā tomēr labāk nekā strādāt pa tumsu. Petrolejas lampiņa krāsns stūrī met pa šķībam gaismas staram arī sieviešu pusē, taču tau-pīgais Murtaza ir nogriezis dakti tik zemu, ka uguntiņu gandrīz nevar redzēt. Tas nekas, viņa varētu visu izdarīt arī ar aizsietām acīm.

Sākas jauna diena.

Jau līdz pusdienai rīta putenis ir norimis un koši zilajās debesīs parādījusies saule. Viņi brauc pēc malkas.

Zuleiha sēž kamanās ar muguru pret Murtazu un skatās uz garām skrienošajām Julbašas mājām. Zaļas, dzeltenas, zilas, tās rēgojas ārā no kupenām kā košas sēnes. Debesu zilgmē gaist augstas, baltas dūmu sveces. Zem sliecēm skaļi un garšīgi gurkst sniegs. Mundrā Sandugača paretam nosprauslojas un salā sapurina krēpes. Vecā aitāda Zuleihai apakšā silda. Bet uz vēdera uzgūlusi dārgā lupatiņa – arī silda. Šodien, kaut nu pagūtu aiznest šodien...

Rokas un mugura smeldz – naktī bija pamatīgi sasnidzis, un Zuleiha ar lāpstu ilgi raka kupenas, tīrīdama pagalmā platus celiņus; no lieveņa līdz lielajai klētij, līdz mazajai klētij, līdz atejai, līdz ziemas kūtij, līdz mājas sētaspusei. Pēc darba ir tik patīkami pavaļoties kamanās, kas tik vienmērīgi šūpo, – apsēsties ērtāk, dziļāk ietīstīties smaržīgajā aitādas kažokā, sabāzt sastingušās plaukstas piederknēs, uzlikt zodu uz krūtīm un pievērt acis...

– Mosties, sieviete, esam atbraukuši.

Kamanām visapkārt slejas milzīgi koki. Uz egļu ķepām un priežu kuplajām galvām balti sniega spilveni. Uz bērzu zariem, tieviem un gariem kā sievietes mati, uzgūlusi sarma. Pamatīgi kupenu vaļņi. Klusums – daudzu verstu garumā.

Murtaza piesien pie velteņiem pītas sniega kurpes, nolēc no kamanām, pārmet pāri mugurai bisi, aizbāž aiz jostas lielu cirvi.

Paņem nūjas un neatskatīdamies droši iemin ceļu uz biezokni. Zuleiha viņam seko.

Mežs Julbašas apkaimē ir labs, devīgs. Vasarā pabaro ciemniekus ar lielām meža zemenēm un saldām, graudainām avenēm, rudenī – ar smaržīgām sēnēm. Daudz meža zvēru. No meža biezokņa iztek Čišme – parasti maiga, sekla, pilna ar straujām zivīm un neveikliem vēžiem, bet pavasaros steidzīga, neapmierināti burkšķoša, piebriedusi no kūstošā sniega un netīrumiem. Lielā bada laikos tas bija vienīgais glābiņš – mežs un upe. Nu un, protams, Allāha žēlastība.

Šodien Murtaza ir tālu aizbraucis, gandrīz līdz meža ceļa galam. Ceļš tika ierīkots senos laikos un veda līdz robežai ar skrajmežu. Pēc tam ietiecās Gala pļavā, ko ieskāva deviņas likas priedes, un aprāvās. Tālāk ceļa nebija. Mežs beidzās – sākās biežņa ar vētras nogāztiem skuju kokiem, savvaļas zvēru, meža garu un visādu nešķīsteņu mājoklis. Gadsimtu vecas melnas egles ar asām, piķiem līdzīgām galotnēm biežņā bija saaugušas tik cieši, ka zirgi netika cauri. Toties gaišo koku – rudo priežu, lāsumaino bērzu, pelēko ozolu – tur nebija vispār.

Mēļoja, ka cauri biežņai var nonākt līdz mariešu zemēm – ejot no saules daudzas dienas pēc kārtas. Kurš prātīgs cilvēks gan darīs ko tādu?! Pat Lielā bada laikos ciemnieki neuzdrošinājās pārkāpt pāri Gala pļavas robežai: noēda koku mizas, samala ozolzīles, uzraka peļu alas, meklējot graudus, bet uz biežņu nedevās. Ja kāds devās, – tie vairs netika redzēti.

Zuleiha uz mirkli apstājas, noliek sniegā žagaru grozu. Nemierrīgi atskatās – velti Murtaza aizbraucis tik tālu.

– Vai vēl tālu, Murtaza? Es vairs neredzu Sandugaču aiz kokiem.

Vīrs neatbild – virzās uz priekšu līdz viduklim neskartajā zemē, iespiezdams garās nūjas kupenās un saplacinādams gurkstošo sniegu ar platajām sniega kurpēm. Tikai garaiņu mākonītis laiku pa laikam paceļas vīrs galvas. Visbeidzot apstājas pie taisna,

gara bērza, kas pārklāts ar melni saaugušām piepēm, atzinīgi uzsit pa stumbru: lūk, šo.

Vispirms nomīda sniegu visapkārt. Pēc tam Murtaza nomet aitādas kažoku, ciešāk satver izliekto cirvi, norāda ar to uz spraugu starp kokiem (tur gāzīsim) un sāk cirst.

Asmens iemirdzas saulē un iecērtas bērza sārā ar īsu, skanīgu “čak”. “Ak! Ak!” atsaucas atbalss. Cirvis notēš biezo, ar melniem uzkalniņiem izraibināto mizu un tad iegrimst maigi sārtaajā kokšnes mikstumā. Skaidas birst kā asaras. Atbalss piepilda mežu.

“Ij biežņā var dzirdēt,” satraukti domā Zuleiha. Viņa stāv mazliet atstatu, līdz viduklim sniegā, apķērusi grozu, – un skatās, kā Murtaza cērt. Atvēzējas tālu, pamatīgi, veikli saliec augumu un trāpīgi nomērķē ar cirvi baltajā spraugā koka sānos. Spēcīgs vīrietis, liels. Un arī strādā prasmīgi. Labs vīrs viņai ir ticis, grēks sūdzēties. Pati viņa ir sīka, tik tikko sniedzās Murtazam līdz plecam.

Drīz vien bērzs sāk šūpoties stiprāk, vaidēt skaļāk. Ar cirvi sānos iecirstā rēta atgādina mēmā kļiedzienā pavērtu muti. Murtaza nomet cirvi, nopurina no pleciem skaidas un žagariņus, pamāj Zuleihai: palīdzī. Viņi kopā ar pleciem atbalstās pret raupjo stumbru un stumj to – stiprāk, stiprāk. Sprakšņošs troksnis – un bērzs ar skaļu atvadu vaidu nokrīt zemē, saceļot gaisā sniega putekļu mākoņus.

Vīrs, uzsēdies virsū uzvarētajam kokam, apcērt tā lielākos zarus. Sieva aplauza mazos un salasa tos grozā kopā ar žagariem. Strādā ilgi, klusējot. Krustus lauž, plecos ielīst nogurums. Rokas, lai arī ir cimdos, salst.

– Murtaza, vai tiesa, ka tava māte jaunībā nozudusi biežņā uz vairākām dienām un atgriezusies sveika un vesela? – Zuleiha iztaiso muguru un atpūzdamās izkustina krustus. – Man stāstīja *abistaja*, mullas sieva, bet viņai – viņas vecmāmiņa.

Vīrs neatbild, nomērķējot ar cirvi uz liku, mezglainu zaru, kas rēgojas pie stumbra.

– Es nomirtu no bailēm, tur nonākot. Droši vien kājas uzreiz pārstātu klausīt. Gulētu zemē, acis aizžmiegusi, un bez mitas skaitītu lūgšanas, kamēr vien mēle kustētos.

Murtaza spēcīgi cērt, un zars dunēdams un palēkdamiem atspērīgi nokrīt malā.

– Bet stāsta, ka meža biezoknī lūgšanas neiedarbojoties. Lūdzies vai nelūdzies, visviens – aiziesi bojā... Kā tu domā... – Zuleiha ierunājas klusāk, – ... vai uz Zemes ir vietas, līdz kurām nesniedzas Allāha acs?

Murtaza plaši atvēzējas un dziļi iecērt cirvi salā sastingušajā baļķī. Noņem ausaini, ar plaukstu noslauka piesarkušo, no karstuma kūpošo kailo galvirsu un sulīgi nosplaujas sev zem kājām.

Atkal ķeras pie darba.

Drīz vien žagaru grozs ir pilns – tādu pacelt nevar, atliek tikai vilkt sev līdzī. Bērzs ir attīrīts no zariem un sacirsts vairākos baļķēnos. Garie zari glītos saišķos guļ kupenās visapkārt.

Nemaz nav pamanījuši, kā sācis satumst. Kad Zuleiha paceļ acis pret debesīm, saule jau ir paslēpusies aiz mākoņu saplūnītajām skrandām. Uzpūš spēcīgs vējš, gaudo un griežas sniegvilksnis.

– Iesim mājās, Murtaza, atkal sākas putenis.

Vīrs neatbild, turpinādams apvīt ar virvēm pamatīgos malakas saišķus. Kad pēdējā nasta ir gatava, putenis jau gaudo starp kokiem kā vilks, gari un nikni.

Viņš ar kažokādas cimdu norāda uz baļķiem: vispirms pārvietosim tos. Četri baļķi ar nocirsto zaru strupuļiem, katrs garāks par Zuleihu. Murtaza nokrekstējies paceļ no zemes visresnākā baļķa vienu galu. Zuleiha ķeras pie otrā. Uzreiz pacelt neizdodas, viņa ilgi noņemmas, cenzdamās tikt galā ar resno, raupjo koku.

– Nu taču! – nepacietīgi iesaucas Murtaza. – Sieviete!

Beidzot izdodas. Viņa aptver baļķi ar abām rokām, ar krūtīm pieplok pie svaigā koka rožainā baltuma, kuru izrobo garas, asas skaidas. Abi dodas uz kamanu pusi. Iet lēnām. Rokas trīc. Kaut

nu nenomestu, žēlīgais Allāh, kaut nu nenomestu. Ja uzkritīs uz kājas, – paliksi par kropli uz visu mūžu. Kļūst karsti – svilinošas tērcītes plūst pa muguru, vēderu. Pie krūtīm paslēptais sainītis caurcaurēm izmirkst – pastila garšos pēc sāls. Tas nekas, ja vien izdotos šodien to aiznest...

Sandugača paklausīgi stāv tajā pašā vietā, slinki kustinot kājas. Vilku šoziem ir maz, *Subhan Alla*, tāpēc arī Murtaza nebaidās atstāt zirgu vienu pašu uz ilgāku laiku.

Kad baļķis ir uzstiepts uz kamanām, Zuleiha nokrīt līdzās, nomet cimdus, padara vaļīgāku lakatu ap kaklu. Elpot ir grūti – it kā būtu skrējusi bez apstājas cauri visam ciematam.

Murtaza, ne vārda nebildis, soļo atpakaļ pie malkas. Zuleiha nokāpj no kamanām un velkas pakaļ. Abi pārnēs atlikušos baļķus. Pēc tam nastas ar lielākajiem zariem. Tad ar sīkākajiem.

Kad malka ir sakrauta kamanās, mežu jau klāj bieza ziemas krēsļa. Pie svaigi nocirstā bērza celma ir atlicis tikai Zuleihas grozs.

– Žagarus pati atnesīsi, – izmet Murtaza un ķeras pie malkas nostiprināšanas.

Vējš ir ieskrējies ne pa jokam, nikni svaida sniega mākoņus uz visām pusēm, aizvelkot cilvēku iemītās pēdas. Zuleiha piespiež cimdus pie krūtīm un pa tikko saskatāmo taciņu metas tumšajā mežā.

Kamēr nonāk līdz pazīstamajam celmam, grozs jau ir ieputināts. Nolauž no krūma zaru, ņemas staigāt apkārt, bakstot ar nūju sniegā. Ja pazaudēs, – plāni viņai klāsies. Murtaza nosunīs un nomierināsies, toties Ragana – tā izlamāsies no sirds, spļaus indi, pieminēs to grozu līdz pat nāves stundiņai.

Redz, kur tas ir, miļlais, stāv! Zuleiha izvelk smago grozu no kupenas apakšas un atviegloti nopūšas. Var doties atpakaļ. Bet kur jāiet? Visapkārt nikni dejo putenis. Baltās sniega strūklas strauji virpuļo pa gaisu augšā lejā, ietīnot Zuleihu, ievīstot, sasaisnot. Debešis kā milzīga, pelēka vate ir iekārušās starp egļu asajām

galotnēm. Koki visapkārt ir pielijuši ar tumsu un sākuši līdzināties cits citam kā ēnas.

Taciņas nav.

– Murtaza! – Zuleiha kliež, un mute piebirst ar sniegu.

– Murtaza-a-a!...

Putenis par atbildi dzied, šķind, svilpo.

Ķermenis kļūst slābanāks, kājas netur, it kā pašas būtu no sniega. Zuleiha apsēžas uz celma ar muguru pret vēju, ar vienu roku pieturēdama grozu, bet ar otru – aitādas kažoka apkakli. Pamest šo vietu nedrīkst – apmaldīsies. Labāk gaidīt tepat. Vai Murtaza varētu pamest viņu mežā? Ragana nu gan sapriecātos... Un kā tad iegūtā pastila? Vai tiešām velti?...

– Murtaza-a-a!

No sniega mākoņa parādās liels, tumšs stāvs ausainē. Cieši saķēris sievu aiz piedurknes, Murtaza velk viņu sev līdzī cauri sniega vētrai.

Ragavās sēsties neļauj – malkas ir daudz, zirgs neizvilks. Tā arī iet: Murtaza pa priekšu, vedot Sandugaču aiz pavadas, bet Zuleiha aizmugurē, pieturēdamās pie kamanām un tik tikko kustinādama ļodzīgās kājas. Velteņos salīdis sniegs, bet izpurināt nav spēka. Tagad ir jāpagūst spert soļus. Kustināt kājas: labā, kreisā, labā, kreisā... Nu taču, Zuleiha, slapjā vista. Pati zini: ja atpaliksi no kamanām, tev būs beigas, Murtaza neievēros. Tā arī nosalsi mežā.

Viņš tomēr ir labs cilvēks – atgriezās pēc sievas. Varēja arī atstāt tur biezoknī – kuram kāda daļa, vai viņa ir dzīva vai ne. Pateiktu: apmaldījās mežā, neatrada – jau nākamajā dienā neviens viņu vairs nepieminētu...

Izrādās, ka var soļot arī ar aizvērtām acīm. Tā ir pat labāk – kājas darbojas, bet acis atpūšas. Galvenais ir cieši turēties pie kamanām, neatlaist pirkstus...

Sniegs sāpīgi cērt sejā, iespiežas degunā un mutē. Zuleiha paceļ galvu, sapurina. Pati guļ zemē, priekšā attālinās kamanu

aizmugure, visapkārt – puteņa baltais virpulis. Pieceļas, panāk kamanas, ieķeras ciešāk. Nolemj nevērt acis ciet līdz pat mājām.

Iebrauc pagalmā jau tumsā. Izkrauj malku pie grēdas (Murtaza saskaldīs rit), izjūdz Sandugaču, aplāj kamanas.

Ar biezu sarmu pārklātās rūtis Raganas pusē ir tumšas, taču Zuleiha zina: vīramāte jūt, ka viņi ir atgriezušies. Stāv tagad pie loga un ieklausās grīdas dēļu čīkstēšanā: gaida, kā tie vispirms nodrebēs no ieejas durvju uzsitiena, bet pēc tam atsperīgi ietriecēsies zem saimnieka smagajiem soļiem. Murtaza noģērbiesies, nomazgāsies pēc ceļa un dosies uz mātes istabu. Viņš to sauc par *parunāšanos vakarpusē*. Par ko gan var sarunāties ar kurlu veču? Zuleiha to nesaprot. Taču šīs sarunas bija garas, dažkārt ilga pat stundām. Murtaza iznāca no mātes istabas mierīgs, savaldīgs, varēja pat pasmaidīt vai pajokot.

Šodien tāda vakara tikšanās Zuleihai ir izdevīga. Tiklīdz vīrs, uzvilcis tīru kreklu, aiziet pie Raganas, Zuleiha uzmet plecos vēl neizžuvušo aitādas puskažociņu un izmetas laukā no mājas.

Putenis pārklāj Julbašu ar lielām, cietām sniegpārslām. Zuleiha gausi iet pa ielu pret vēju, zemu salikusi uz priekšu kā lūgšanā. Nameļu mazie lodziņi, kuros mājīgi atmirdz dzeltenā petrolejas lampu gaisma, tumsā ir tik tikko saskatāmi.

Redz, kur arī nomale. Te, aiz pēdējās mājas žoga, ar purnu uz lauka pusi un ar asti uz Julbašas pusi dzīvo *basu kapka ijase* – žogmales gars. Zuleiha pati viņu nav redzējusi, taču runā, ka esot ļoti dusmīgs, īgns. Un kā gan citādi? Tāds viņam darbs: dzīt prom no ciemata ļaunos garus, nelaist tālāk par robežu, bet, ja cieminiekiem uzradīsies kāds lūgums meža gariem, palīdzēt, kļūt par vidutāju. Nopietns darbs – tur prāts uz jokiem nenesas.

Zuleiha paver aitādas kažociņu, ilgi taustās pa kleitas vilēm, iztīstot mīklo lupatiņu ap jostasvietu.

– Piedod, ka bieži traucēju, – viņa saka putenī. – Tu tad arī šoreiz – palīdzi, neatsaki.

Izpatikt garam nav viegls darbs. Vajag zināt, kuram garam kas tik. Priekšnamā mītošā *bičura*, piemēram, ir pieticīga. Noliksi viņai pāris nemazgātu šķīvjū ar putras vai zupas atliekām – viņa naktī izlaizīs un būs apmierināta. Pirts *bičura* ir kaprīzāka, viņai jādod rieksti vai sēkliņas. Kūts garam garšo maizītes, vārtu garam – pietā sagraustas olu čaumalas. Bet žogmales garam – saldumi. Tā mācīja mamma.

Kad Zuleiha pirmoreiz atnāca lūgt *basu kapka ijase* pakalpojumu – aprunāties ar *zirat ijase*, kapsētas garu, lai tas pieskatītu meitiņu kapavietas, siltāk apsegtu tās ar sniegu un atgaiņātu ļaunos, draiskulīgos *šurale*, – viņa atnesa konfektes. Pēc tam nesa riekstus medū, saldus *koš-tele*, kaltētas ogas. Pastilu bija atnesusi pirmoreiz. Vai ies pie dūšas?

Viņa atdala salīpušās plāksnītes un pa vienai vien nomet sev priekšā. Vējš tās paceļ gaisā un aiznes kaut kur laukā – pavirpuļos, pavirpinās un aiznesīs līdz *basu kapka ijase* alai.

Neviena pati plāksnīte neatgriezās pie Zuleihai – žogmales gars bija pieņēmis cienastu. Tātad izpildīs lūgumu: draudzīgi patēzēs ar kapsētas garu, pierunās viņu. Meitiņas gulēs siltumā un mierā līdz pat pavasarim. Pašai runāt ar kapsētas garu Zuleihai bail – viņa tomēr ir parasta sieviete, nevis *oškeručē*.

Viņa pateicas *basu kapka ijase* – zemu paklanās tumsā – un steidzas mājup, ātrāk, iekams Murtaza nav iznācis no Raganas istabas. Kad ieskrien priekšnamā, vīrs vēl aizvien ir pie mātes. Viņa pateicas Allāham – jā, šodien viņš tiešām ir Zuleihai pusē.

Siltumā uzreiz uzmācas nogurums. Rokas un kājas pielīst ar smagumu, galva šķiet piebāzta ar vati. Ķermenis grib tikai vienu – atpūtu. Viņa ātri iekur kopš rīta atdzisušo krāsniņu. Uz sjakes, paaugstinājuma, kur guļ vīrs, novieto galdiņu, *tabanu*, Murtazam, saliek uz tā ēdienu. Skrien uz ziemas kūti, iekurina krāsni arī tur. Saliek ēdamo dzīvniekiem, savāc mēslus. Aizved kumelēnu pie Sandugačas uz vakara maltīti. Izslauc Kubeleku, nokāš pienu. No augstā plaukta noceļ vīra spilvenus, uzbužina (Murtazam patīk augsts pagalvis). Beidzot var doties uz savu aizkrāsni.

Parasti uz lādēm guļ bērni, bet pieaugušām sievietēm pienākas neliela vieta uz sjakes, ko no vīriešu puses nodala *čibildiks*, biezs aizkars. Taču piecpadsmiņgadīgā Zuleiha, ienākot Murtazas mājā, bija tik maza auguma, ka Ragana jau pirmajā dienā, ieurbdamās vedeklā ar toreiz vēl dzeltenīgi brūno acu skatienu, paziņoja: “Tā sikaļa arī no lādes nenovelsies.” Un Zuleihu nomitināja uz lielas, vecas lādes, kas apkalta ar skārda plāksnītēm un spožām, izcilnām naglām. Kopš tā laika viņa vairs nezauga – kaut kur pārceļties nebija vajadzības. Bet sjake palika tikai Murtazas rīcībā.

Zuleiha izklāj uz lādes matraci, segu, pāri galvai novelk kulmeku un sāk atpīt matus. Pirksti neklausa, galva slīgst uz krūtīm. Pusmiegā sadzird, kā aizkrīt durvis: Murtaza ir atgriezies.

– Tu esi te, sieviete? – atskan balss no vīriešu puses. – Izkurini pirti. Mamma grib nomazgāties.

Zuleiha iespiež seju plaukstās. Pirtij vajag daudz laika. Un vēl mazgāt Raganu... Kur ņemt spēku? Ja varētu vēl īsu brīdi tā pasēdēt nekustoties. Un spēki radīsies... un viņa piecelsies... un izkurinās...

– Gulēt esi sadomājusi?! Ratos guli, mājā guli. Mammai taisnība: sliņķe!

Zuleiha pielec kājās.

Murtaza stāv pie viņas lādes, vienā rokā viņam ir petrolejas lampa ar trīcošu liesmiņu iekšpusē, platais zods ar dziļo bedrīti vidū dūsmās sasprindzis. Vīra drebošā ēna aizsedz pusi krāsns.

– Skrienu, skrienu, Murtaza, – viņa nosaka piesmakušā balsī. Un skrien.

Vispirms notīrīt no sniega celiņu uz pirti (no rīta nav tīrījusi – nezināja, ka nāksies kurināt). Pēc tam sanest ūdeni no akas – divdesmit spaiņus, Raganai patīk paplunčāties. Iekurināt krāsni. Sabērt *bičuram* riekstus aiz sola, lai neaušotos, neapdzestu krāsni, neielaistu tvanu, netraucētu pērties. Izmazgāt grīdas. Iemērk pirtsslotas. Atnest no bēniņiem kaltētas zālītes: sunīšus – sieviešu un vīriešu slēpto vietu apmazgāšanai, piparmētru – smaržai,

uzvārīt. Izklāt tīru paklājiņu priekštelpā. Atnest tīru veļu – Raganai, Murtazam, sev pašai. Neaizmirst spilvenus un krūzi ar aukstu dzeramo ūdeni.

Pirti Murtaza ir ierīkojis pagalma stūrī, aiz klēts un kūts. Krāsni mūrēja pēc *mūsaiķu modes*: ilgi noņēmās ap rasējumiem no Kazaņas atvestā žurnālā, bez skaņas kustināja lūpas, ar plato nagu braucot pāri dzeltenīgajām lapām, vairākas dienas mūrēja ķieģelus, laiku pa laikam ieskatoties zīmējumā. Prūšu fabrikanta Dīzes rūpnīcā Kazaņā pasūtīja pēc izmēriem tērauda tvertni un novietoja to precīzi tam paredzētajā iedobumā ar stāvajām malām, gludi nozieda ar mālu. Tāda krāsns gan pirti kurināja, gan arī ūdeni ātri sildīja, pagūsti tik piemest malku – gatavā bilde, ne krāsns. Pats mulla hazrets atnāca palūkoties un pēc tam pasūtīja sev tādu pašu.

Kamēr rosījās pa pirti, nogurums paslēpās kaut kur dziļi, ieperinājās, sarāvās čokurā – ne gluži pakausi, ne gluži mugurkaulā. Drīz iznāks laukā – pārklās ar blīvu vilni, nogāzīs no kājām, ieraus iekšā. Bet tas būs vēlāk. Tagad pirts ir izkurināta – var saukt Raganu mazgāties.

Murtaza iet iekšā pie mātes bez klauvēšanas, toties Zuleihai pieņākas ilgi un skaļi daudz kājas pret grīdu pie durvīm, lai vecā būtu gatava viņas apciemojumam. Ja Ragana bija nomodā, tad sajuta grīdas dēļu drebēšanu un sagaidīja vedeklu ar bargu aklo acu skatienu. Ja gulēja, Zuleihai vajadzēja tūlīt pat iziet un ienākt vēlāk.

“Varbūt iemigusi?” Zuleiha cer, centīgi daudz kājas pieeejas vīramātes istabā. Pagrūž durvis vaļā, pabāž galvu spraugā.

Trīs lielas petrolejas lampas smalkos metāla turekļos spoži apgaismo plašo telpu (Ragana vienmēr tās iededz pirms Murtazas apciemojuma vakarpusē). Ar plānu nazi norīvētas un ar upes smiltīm līdz vara mirdzumam nospodrinātas grīdas (Zuleiha vasarā noberza pirkstus jēlus tīrīdama), sniegbalti aizkari pie logiem (tā iecietināti, ka var sagriezties), pie starpsienas – glīti,

sarkanzaļi divieļi, *tastimali*, un ovāls spogulis, tik milzīgs, ka tad, ja Zuleiha nostājās tā priekšā, bija saskatāma visā augumā, no pakauša līdz pirkstgaliem. Liels grīdas pulkstenis, pārklāts ar dzintardzeltenu laku, misiņa svārsts lēni un nepielūdzami skaita laiku. Augstajā podiņu krāsnī vieglītēm sprakšķ dzeltena uguns (to Murtaza kurināja pats, Zuleiha nedrīkstēja ne pieskarties). Zirnekļa tikla plānuma zīda apmale – *kašaga* – ierāmē istabu kā dārgs ietvars.

Goda stūri pamatīgā dzelzs gultā ar ornamentālu galvgali, slīgdama uzbužinātu spilvenu kalnos, sēž vecā. Ar krāsainām lentītēm izšūtās pienbaltās, mīkstās kotās ietērtās kājas ir noliktas uz zemes. Ar garu, baltu lakatiņu pa vecēņu modei līdz pat spurainajām uzacīm apsietā galva taisni un stingri ir novietota uz noļukušā kakla. Augstie un platie vaigukauli balsta šaurās acu spraudziņas, kas kļuvušas trijstūrainas no sāniem šķībi pārkārušos ļengano plakstiņu dēļ.

– Tā jau nomirt var, gaidot, kamēr tu pirti izkurināsi, – mierīgi nosaka vīramāte.

Viņas mute ir iekritusi un krunkaina kā vecas zoss kākslis, zobu gandrīz nav, taču runā skaidri, saprotami.

“Kā tad, tu jau nu nomirsi,” domā Zuleiha, ieslīdējama istabā. “Vēl manās bērēs stāstīsi par mani nejaucības.”

– Tikai neceri, es grasos dzīvot ilgi, – turpina vīramāte. Atliek malā jašmas lūgšanu krelles, satausta līdzās no vecuma nomelnējušo bozi. – Mēs ar Murtazu jūs visus pārdzīvosim, mēs esam ar spēcīgām saknēm un augam no laba koka.

“Tūlīt ieminēsies par manām satrunējušajām saknēm,” nolēmti nopūšas Zuleiha, pienesot vecajai klāt garo suņa vilnas kažoku – *jagu* –, kažokādas cepuri un velteņus.

– Ne tā kā tu, ar izkaltušajām asinīm. – Vecā pastiepj uz priekšu kaulainu kāju, Zuleiha uzmanīgi novelk no tās mīksto, kā no dūnām austu kotu un uzauj cieto, augsto velteni. – Ne augumā, ne ģīmī neesi padevusies. Protams, var jau būt, ka jaunībā tev starp kājām bija ar medu sasmērēts, tikai tā vieta necik

veselīga neizrādījās, ko? Tikai meitenes vien spēji sadzemdēt – un arī tad neviena pati neizdzīvoja.

Zuleiha pārāk stipri pavelk otru kotu, un vecā iekļiedzas no sāpēm.

– Uzmanīgāk, skuķe! Es taisnību saku, pati zini. Tava dzimta izčākst, vārgule, izdzimst. Pareizi ir: lai puvusi sakne pūst, bet veselīga dzīvo.

Ragana atbalstās pret bozi, pieceļas no gultas un uzreiz pārspēj Zuleihu augumā par veselu galvas tiesu. Paceļ plato, zirga nagam līdzīgo zodu un pavērs baltās acis pret griestiem.

– Allāhs man pirmīt atsūtīja sapni par to.

Zuleiha uzmet jagu Raganai uz pleciem, uzliek kažokādas cepuri, apvij kaklu ar mīkstu šalli.

Želīgais Allāh, jau atkal sapnis! Vīramāte reti sapņoja, taču tie sapņi, kas viņai rādījās, bija pravietiski: savādas, dažreiz biedējošas vīzijas, pilnas ar mājieniem un noklusējumiem; nākotne tajās atspoguļojās neskaidra un izplūdusi kā netīrā greizajā spogulī. Pat pašai Raganai ne vienmēr izdevās atminēt to jēgu. Pēc pāris nedēļām vai mēnešiem noslēpums uz galvošanu atklājās – kaut kas notika, biežāk slikts, retāk labs, taču vienmēr svarīgs un sagrozītā precizitātē atkārtoja līdz tam laikam pusaizmirstā sapņa redzējumu.

Vecā pestelotāja nekad nekļūdījās. 1915. gadā, uzreiz pēc dēla kāzām, viņa nosapņoja, kā Murtaza soļo starp sarkaniem ziediem. Izskaidrot sapni neviens nespēja, bet drīz vien saimniecībā izcēlās ugunsgrēks, līdz pamatiem nodega klēts un vecā pirts – un atminējums tika atrasts. Pēc pāris mēnešiem vecā sapnī redzēja dzeltenu, ragainu galvaskausu grēdu un pareģoja mutes un nagu sērgas epidēmiju, pēc kuras Julbaša izmira visi lopi. Nākamo desmit gadu laikā visi sapņi bija skumji un baismīgi: upē vientuļi peldoši bērnu krekliņi, uz pusēm pāršķelti šūpuļi, asinīs sliksstoši cālēni... Šajā laikā Zuleiha dzemdēja un uzreiz apglabāja četras meitas. Baiss bija arī pareģojums par Lielo badu 1921. gadā: vīramāte nosapņoja gaisu sodrēju melnumā – cilvēki

tajā peldēja gluži kā ūdenī un lēnām izgaisa, pamazām zaudējot rokas, kājas, galvu.

– Vai mēs te vēl ilgi svidīsim? – Vecā nepacietīgi piesit ar bozi un pirmā dodas uz durvju pusi. – Gribi, lai es sasvīstu pirms iziešanas ārā un saaukstējos?!

Zuleiha steigšus piegriez petrolejas lampu degļus un steidzas nopakaļ.

Uz lieveņa Ragana apstājas – ārā viņa neiet. Zuleiha satver vīramāti aiz elkoņa – viņa sāpīgi iecērt garos, mezglainos pirkstus vedeklai rokā – un ved uz pirti. Iet lēni, uzmanīgi liekot kājas irdenajā sniegā, – putenis nav mitējies, un celiņš atkal ir pa pusei aizputināts.

– Tu biji tā, kas tīrīja sniegu pagalmā, ko? – pirts priekštelpā Ragana, sašķiebjot lūpas, nosmīn, ļaudama novilkt savu apsniģušo jagu. – Var manīt.

Sapurina galvu, nomet cepuri uz grīdas (Zuleiha metas pacelt), satausta durvis un pati ieiet ģērbtuvē.

Smaržo pēc tvaicētām bērza lapām, sunīšiem un svaigas, miklas malkas. Ragana apsēžas uz platā, garā sola pie sienas un klušējot sastingst: ļauj sevi izgērbt. Vispirms Zuleiha viņai noraisa balto lakatiņu ar lielajām pērlītēm. Pēc tam novelk plato samta vesti ar ornamentālo aizdari uz vēdera. Krelles – koraļļu virteni, stikla virteni, laika gaitā nosūbējušo smago kaklarotu *monisto*. Biezo virsējo kulmeku. Velteņus. Platās bikses – vienas, otras. Vilnas zeķes. Diegu zeķītes. Grib izņemt no vīramātes biežajām, krokainajām ausu līpiņām lielos pūsmēness formas auskarus, bet tā iekliedzas: – Neskaries klāt! Vēl pazaudēsi... Vai pateiksi, ka esi pazaudējusi... – Blāvi dzeltenā metāla gredzenus vecās nelīdzenajos, krunkainajos pirkstos Zuleiha nolemj neaiztikt.

Raganas apģērbs, kārtīgi salikts stingri noteiktā secībā, aizņem visu solu – no vienas sienas līdz otrai. Vīramāte uzmanīgi aptausta ar rokām visus priekšmetus – neapmierināti sakniebj lūpas, kaut ko sakārto, nogludina. Zuleiha aši saliek savas mantas netīrās veļas grozā pie durvīm un ved veco uz pirts telpu.

Kolīdz atver durvis, viņām pretī veļas karsts gaiss, sakaitētu akmeņu un sutinātu lūku aromāts. Pāri sejai un mugurai sāk strūklot mitrums.

– Noslinkoji, neiekurināji, kā nākas, pirts ir tikko silta... – noskalda vecā, kasīdama sānus. Uzrāpjas uz visaugstākās lāvas, *leukē*, lai atmiešķētos, noguļas, pavērsusi seju pret griestiem, aizver acis.

Zuleiha piesēž pie sagatavotajām bļodām un sāk braucīt atvilgušās pirtsslotas.

– Slikti brauki, – turpina purpināt Ragana. – Kaut arī neredzu, bet zinu, ka slikti. Tu tās stumdi pa bļodu šurpu turpu, it kā ar karoti zupu maisītu, bet vajag mīcīt kā mīklu... Kāpēc Murtaza tevi, tādu nemākuli, izvēlējās? Ar medu starp kājām visam mūžam nepietiek...

Zuleiha, nometusies uz ceļiem, metas mīcīt pirtsslotas. Ķermenim uzreiz sametas karsti, seja un krūtis nosvīst.

– Cita lieta, – no augšas atskan čerkstošā balss. – Gribēji mani nopērt ar neizbraucītām pirtsslotām, baltrocīte. Bet es sev pāri darīt neļaušu. Un savam Murtazam arī neļaušu pāri darīt. Tāpēc jau Allāhs man ir dāvājis tik garu mūžu, lai pasargātu viņu no tevis... Ja ne es, kurš aizstāvēs manu zēnu? Tu viņu nemili un negodā – tikai izliecies. Liekule, auksta un bezsirdīga, – lūk, kas tu esi. Es tevi sajūtu, ak, kā sajūtu...

Bet par sapni ne vārda. Ļaunā vecā mocīs visu vakaru. Zina, ka Zuleihai kārojas uzzināt. Klusē.

Zuleiha paņem divas pirtsslotas, no kurām sūcas zaļgans ūdens, un uzkāpj uz augšējās lāvas pie Raganas. Galva nonāk biezā dedzinošā gaisa slānī pie griestiem, sāk dunēt. Acīs zib raibi smilšu graudiņi, lidinās, peld viņņiem.

Nu jau viņa, Ragana, ir pavisam tuvu: plešas no vienas sienas līdz otrai kā plats lauks. Vecie, paugurainie kauli izspiedušies augšup, simtgadīgais ķermenis nostiepies starp tiem, veidojot dīvainas formas uzkalniņus, āda nokarājas kā sastinguši

noslīdeņi. Un pa visu šo nelīdzeno, te aizu izvagoto, te augstu klinšu pārklāto ieleju likumo spīdīgas sviedru tērcītes...

Pērt Raganu vajag ar abām rokām – un obligāti, sākot no vēdera. Zuleiha vispirms uzmanīgi pārbrauc ar pirtsslotu, sagatavojot ādu, pēc tam sāk pamīšus vicot ar divām pirtsslotām. Uz vecās ķermeņa uzreiz parādās sarkani plankumi, melnās bērzu lapas pašķīst uz visām pusēm.

– Pērt arī neproti. Cik gadu jau tevi mācu... – Ragana paaugstina balsi, lai pārkliegtu veiklos, ilgstošos plaukšķus. – Stiprāk! Nu taču, per, slapjā vista! Izsildi manus vecos kaulus! Niknāk strādā, sliņķe! Izdzenā savas šķidrās asinis, varbūt kļūs biežākas!... Kā tad tu savu vīru naktīs mīli, ja esi tāda vārgule, ko? Aizies, aizies Murtaza pie citas, kura stiprāk gan pērs, gan mīlēs! Pat es varu stiprāk uzsist. Per labāk – citādi iesitīšu! Saķeršu aiz matiem un parādīšu, kā pienākas! Es jau neesmu Murtaza, neskatīšos caur pirkstiem!... Kur ir tavs spēks, vista tāda? Tu taču vēl neesi nomirusi? Vai varbūt esi?! – vecā jau kliedz pilnā kaklā, ceļot pret griestiem dūsmās sašķobīto seju.

Zuleiha atvēzējas no visa spēka un cērt ar abām pirtsslotām kā ar cirvjjiem pa drebelīgajos garaiņos vīdošo ķermeni. Klūgas švikst, šķeļot gaisu, – vecā pamatīgi nodreb, pāri vēderam un krūtīm pārskrien platas, sarkanas švikas, kurās kā tumši graudiņi sariešas asinis.

– Tad nu beidzot, – piesmakušā balsī nopūšas Ragana, atmetot galvu atpakaļ uz lāvas.

Acīs satumst, un Zuleiha pa pakāpieniem norāpjas lejā uz slidenās, vēsās grīdas. Elpa ir kļuvusi nevienmērīga, rokas trīc.

– Piemet vēl garu – un ķeries pie muguras, – Ragana mierīgi un lietišķi nokomandē.

Lai slavēts Allāhs, mazgāties vecajai patīk lejā. Apsēžas milzīgajā, ar ūdeni līdz malām piepildītajā koka toverī, uzmanīgi ielaiž tajā garos un plakanos krūšu maisiņus, kas ir nokārušies līdz nabai, un sāk visžēlīgi pa vienai pastiept Zuleihai rokas un

kājas. Vedekla tās berž ar sutinātu lūku sūkli un noskalo garās netīrumu picīņas uz grīdas.

Pēc tam jāķeras pie galvas. Divas plānās, sirmās bizītes, kas stieptas līdz gurniem, vajag atpīt, saziepēt un izskalot, neaizķerot lielos, nokarenos pūsmēness formas auskarus un neiešļakstot ūdeni neredzīgajās acīs.

Noskalojusies vairākos auksta ūdens spaiņos, Ragana ir gatava. Zuleiha ieved viņu ģērbtuvē un sāk susināt ar dvieļiem, prātodama, vai vecā viņai atklās savu noslēpumaino sapni. Par to, ka dēlam viņa šodien visu jau ir izstāstījusi, Zuleiha nešaubās.

Piepeši Ragana sāpīgi iebaksta viņai sēnā ar izstieptu mezglaino pirkstu. Zuleiha ievaidas un izvairās. Vecā baksta atkal. Trešo reizi, ceturto... Kas viņai uznācis? Vai tik nebūs pārķarsējusies pirtī? Zuleiha atlec pie sienas.

Pēc kāda brīža vīramāte nomierinās. Ar ierastu žestu prasīgi pastiepj roku, nepacietīgi kustina pirkstus, – Zuleiha ieliek tajos iepriekš sagatavotu krūku ar dzeramo ūdeni. Vecā dzer alkatīgi, pilieni pa dziļajām rievām ap muti rit uz zoda pusi. Pēc tam viņa atvēzējas un no visa spēka met trauku pret sienu. Māls skanīgi nodžinkst, sašķeļoties gabalos, uz baļķiem parādās tumšs ūdens plankums.

Zuleiha kustina lūpas īsā, mēmā lūgšanā. Kas Raganai šodien uznācis, visužēlīgais Allāh?! Tad nu gan satrakojusies. Vai tiešām aiz vecuma jau prātiņš sašķobījies? Zuleiha mazliet nogaida. Pēc tam uzmanīgi pietuvojas un turpina vīramātes saģērbšanu.

– Klu-u-u-sē, – nosodoši nosaka vecā, ļaudama iegērbt sevi tīrā apakškreklā un harēma biksēs. – Mūždien klusē kā mēma... Ja kāds tā izturētos pret mani, es viņu nosistu.

Zuleiha sastingst.

– Bet tu nespēsi. Ne iesist, ne nosist, ne iemīlēt. Tavas dusmas ir dziļi apslēptas un vairs nepamodīsies, bet bez dusmām – kas tā par dzīvi? Nē, tu nekad nedzīvosi, kā nākas. Vienu vārdu sakot, vista...

Un tava dzīve arī ir kā vistai, – turpina Ragana, ar svētlaimīgu nopūtu atbalstīdamās pret sienu. – Man toties bija īsta. Esmu jau kļuvusi akla un kurla, bet vēl aizvien dzīvoju, un man patīk. Bet tu nedzīvo. Tāpēc tevis nav žēl.

Zuleiha stāv un klausās, piespiedusi pie krūtīm vecās velteņus.

– Drīz tu nomirsi, es sapnī redzēju. Mēs ar Murtazu paliksim mājā, bet tev pakaļ atlidos trīs ugunīgi *ferēštē* – eņģeļi – un aiznesīs taisnā ceļā uz elli. Redzēju visu, kā ir: gan kā viņi tevi satver zem padusēm, gan kā iemet ratos, gan kā ved uz bezdibeni. Es stāvu uz lieveņa un skatos. Bet tu arī tad klusē – tikai īdi kā Kubeleka un esi izbolījusi savas zaļās acis, blenz uz mani kā prātu zaudējusi. Eņģeļi smejas, cieši tevi tur. Pātagas cirtiens – un zeme atveras, no spraugas nāk dūmi ar dzirkstelēm. Cirtiens – un jūs visi aizlidojat turp un pazūdat tajos dūmos...

Kājas kļūst slābanas, un Zuleiha izlaiž no rokām velteņus, atbalstās pret sienu, lēnām noslīd gar to uz plānā paklājiņa, kas tik tikko pasargā no aukstās grīdas.

– Varbūt tik drīz vēl nepiepildīsies, – Ragana plati un saldi nožāvājas. – Pati zini: daži sapņi ātri piepildās, citi pēc vairākiem mēnešiem, es jau sāku tos aizmirst...

Zuleiha šā tā sagērbj veco – rokas neklausā. Ragana to ievēro un nicīgi nosmīn. Pēc tam apsēžas uz sola un apņēmīgi atbalstās pret bozi.

– Es ar tevi šodien no pirts uz mājām neiešu. Varbūt no visa dzirdētā tev prātiņš ir sašķobījies. Ko var zināt, kas tev galvā ienāks. Bet man vēl ilgi jādzīvo. Tāpēc sauc Murtazu, lai viņš mani mājās ved un gulēt noliek.

Zuleiha, ciešāk savilkusi aitādas kažociņu ap sakarsušo kailo augumu, velkas mājup un atved vīru. Viņš ieskrien ģērbtuvē bez cepures, nenodauzījis no velteņiem lieko sniegu.

– Kas noticis, *eni*? – Pieskrien pie mātes, satver viņas rokas.

– Nevaru... – piepeši vārgā balsī nočukst Ragana, piespiežot galvu dēlam pie krūtīm. – Vairs nevaru...

– Kas ir? Kas?! – Murtaza nokrīt uz ceļiem un ņemas aptaustīt viņas galvu, kaklu, plecus.

Ar drebošu roku vecā šā tā atraisa kulmekas aukliņas uz krūtīm un pavelk to aiz izgriezuma. Atkailinātajā laukumā uz gaišā ādas trijstūra tumst koši sarkans plankums ar lielām, melnām sarecējušu asiņu bumbiņām. Asinsizplūdums stiepjas aiz krekla izgriezuma uz leju, uz vēdera pusi.

– Par ko? – Ragana izliec roku kā nēšus, un no acīm viņai izripinās divas lielas, mirdzošas asaras, kas nozūd kaut kur sīki trīcošajās vaigu krunkās; viņa pieplok dēlam klāt un mēmi raustās. – Es taču viņai neko nenodarīju...

Murtaza pietrūkstas kājās.

– Tu?! – viņš dobji ierēcas, ieurbjoties ar acīm Zuleihā un ar roku taustot sienu sev līdzās.

Pa rokai trāpās kaltētu zālišu buntēs, vīšķu saišķi – viņš tos norauj, nomet. Beidzot plaukstā iegulst slotas smagais rokturis – Murtaza to satver ciešāk un atvēzējas.

– Es viņai nesitu! – apslāpētā balsī čukst Zuleiha, atlēkdama pie loga. – Nekad ne pirkstu neesmu piedūrusi! Viņa pati lūdza...

– Murtaza, dēliņ, nesit viņu, pažēlo, – no stūra atskan Raganas drebošā balss. – Viņa mani nežēloja, bet tu viņu pažē...

Murtaza met slotu. Kāts sāpīgi trāpa Zuleihai pa plecu, aitādas kažociņš nokrīt uz grīdas. Velteņus nomet pati un metas uz pirts telpu. Durvis aiz viņas nodārdot aizveras, noklaudz aizšaujamais – vīrs ir ieslēdzis viņu no ārpuses.

Ar karsto seju pieplakusi pie mazā, aizsvīdušā lodziņa, Zuleiha cauri dejojošajai sniega segai redz, kā vīrs un vīramāte kā divas garas ēnas peld uz mājas pusi. Kā iedegas un nodziest logi Raganas istabā. Kā Murtaza smagnēji soļo atpakaļ uz pirti.

Zuleiha paķer lielo kausu un iegremdē uz krāsns noliktajā ūdens bļodā, no kuras augšup paceļas kupli tvaika mākoņi.

Atkal nodārd aizšaujamais: Murtaza stāv durvju ailā vienā apakšveļā, rokā tā pati slotā. Pasper soli uz priekšu un aizver aiz sevis durvis.

Apšļāc viņu ar verdošo ūdeni! Tūlīt pat, negaidi!

Zuleiha, strauji elpodama un turēdama sev priekšā kausu izstieptās rokās, pakāpjas atpakaļ un ar muguru atduras pret sienu, ar lāpstīnām sajuzdama baļķu apaļo izliekumu.

Murtaza sper soli uz priekšu un ar slotaskātu izsit smeļamo kausu Zuleihai no rokām. Pienāk klāt, ar rāvienu nomet viņu uz apakšējās *leukē* – Zuleiha sāpīgi atsitas ar ceļgaliem un nostiepjās uz dēļiem.

– Guli mierīgi, sieviete, – viņš saka.

Un sāk sist.

Ar slotu pa muguru – tas nav sāpīgi. Gandrīz kā ar pirtsslodu. Zuleiha guļ mierīgi, kā vīrs ir līcis, tikai nodreb un ar nagiem skrāpē lāvu pie katra sitiena – tāpēc viņš nesit ilgi. Ātri norimst. Viņai tomēr ticis labs vīrs.

Pēc tam viņa to noper pirtī un nomazgā. Kad Murtaza iziet ģērbtuvē atpūsties, Zuleiha izmazgā veļu. Pašai nomazgāties vairs nav spēka – nogurums ir pamodies, ar smagumu pielējis plakstiņus, padarījis domas neskaidras. Šā tā pārļaiž ar višķi gar sāniem un izskalo matus. Atliek tikai uzmazgāt grīdu pirtī – un gulēt, gulēt...

Mazgāt grīdas kopš bērnības iemācīta uz ceļiem. “Saliecoties viduklī vai pietupstoties strādā tikai sliņķi,” – tā mācīja māte. Zuleiha neuzskata sevi par sliņķi – un arī tagad berž glumos, tumšos dēļus, slīdēdama tiem pāri kā ķirzaka: pieplokot ar vēderu un krūtīm pie pašas grīdas, zemu pieliecot čuguna smago galvu un augstu paceļot pēcpusi. Viņa nespēkā šūpojas.

Drīz vien pirts telpa ir uzmazgāta, un Zuleiha pārceļas uz ģērbtuvi: sakarina mitros paklājiņus uz plauktiem pie griestiem – lai izžūst, savāc nesen sadauzītās krūzes lauskas, ķeras pie grīdu beršanas.

Murtaza vēl aizvien guļ uz sola – nesagērbies, ietīstīts baltā palagā, atpūšas. Vīra skatiens vienmēr liek Zuleihai strādāt labāk, cītīgāk, ātrāk – lai redz, ka viņa nav sliktā sieva, kaut arī augumā maz padevusies. Arī tagad, sakopojusi atlikušos spēkus

un pieplakusi pie grīdas, viņa drudžaini valkā lupatu pa nu jau tīrajiem dēļiem – šurpu turpu, šurpu turpu; slapjās, nekārtīgās cirtas šūpojas taktī, neapsegtās krūtis pieskaras grīdai.

– Zuleiha, – dobajā balsī nosaka Murtaza, uzlūkodams kailo sievu.

Viņa atliecas viduklī, stāvēdama uz ceļiem un neizlaizdama no rokām lupatu, taču miegainās acis pacelt nepagūst. Vīrs aptver viņu no mugurpuses un nomet knūpus uz soliņa, ar visu ķermeni uzgulstas virsū, smagi elso, sēc, sāk iespiest, ieberzēt cietajos dēļos. Viņš grib milēt savu sievu. Taču ķermenis to negrib – vairs neprot uzklausīt viņa vēlmes... Visbeidzot Murtaza atbrīvo sievu un sāk ģērbties.

– Pat mana miesa tevi negrib, – viņš nepaskatīdamies izmet un iziet no pirts.

Zuleiha lēnām pieceļas no sola, rokā vēl aizvien ir tā pati lupata. Pabeidz mazgāt grīdu. Pakarina slapjo veļu un dvieļus. Saģērbjas un velkas uz mājām. Pārdzīvot par to, kas nupat noticis ar Murtazu, nav spēka. Raganas baisais pareģojums – lūk, par ko viņa domās, tikai rīt, rīt... kad pamodīsies.

Mājā jau ir nodzisusi gaisma. Murtaza vēl neguļ – elpo savā istabas pusē skaļi un mundri, guļvietas dēļi zem viņa čikst.

Zuleiha aiztaustās līdz savam stūrītim, slidinādama roku pāri krāsns siltajam, raupjajam sēnam, atkrīt uz lādes neizģērbusies.

– Zuleiha-a-a, – skaļi pasauc Murtaza; balss ir apmierināta, maīga.

Viņa grib piecelties – un nespēj. Ķermenis ir izplūdis uz lādes kā ķīselis.

– Zuleiha!

Viņa noslīd uz grīdas, nometas ceļos pie lādes, taču atraut no tās galvu neizdodas.

– Zuleiha, slapjā vista, ātrāk!

Viņa lēnām pieceļas un grīlodamās dodas pie vīra. Uzrāpjas uz guļvietas.

Murtaza ar nepacietīgām rokām novelk viņas harēma bikses (pikti norūc – ir nu gan sliņķe, vēl nav izgērbusies!), nogulda uz muguras, parauj augstāk kulmeku. Viņa saraustītā elpa tuvojas. Zuleiha jūt, kā seju pārklāj vīra garā bārda, kas vēl aizvien smaržo pēc pirts un sala, bet nesenie sitieni sūrst zem viņa smaguma. Murtazas ķermenis beidzot ir paklausījis viņa vēlmēm, un viņš steidzas tās piepildīt – alkatīgi, spēcīgi, ilgi, triumfējoši...

Sievas pienākuma izpildes laikā Zuleiha parasti domās salīdzina sevi ar sviesta ķērni, kurā saimniece spēcīgām rokām kuļ sviestu ar cietu un pamatīgu stampu. Taču šodien šī ierastā doma nespēj izlauzties cauri smagajai noguruma segai. Cauri miega plīvuram viņa tik tikko saklausa vīra apslāpētos elsienus. Viņa ķermeņa nerimtīgie grūdieni iemidzina gluži kā vienmērīgi vilkti rati...

Murtaza norāpjas no sievas, ar plaukstu noslaukot slapjo pakausi un nomierinot saraustīto elpu; elpo apmierināti un gurdi.

– Ej uz savu vietu, sievietē, – un pagrūž viņas nekustīgo ķermeni.

Viņam nepatīk, ja sieva guļ līdzās.

Zuleiha, acis neatvērdoma, atkrīt uz savas lādes, taču to vairs nemana – viņa jau ir cieši iemigusi.